

ZİZEK'İN ÖZNE ANLAYIŞI VE ETİK*

Olcay KART*
Hülya ALTUNYA

ÖZ

Duygusal olan ahlaktan yoksun naif bir etiği savunan Slavoj Zizek, tüm ödevlerimizin temel ve nesnel olan bir ahlak ilkesinden türetilmesinin zorunluluğunu belirterek hazza dair şiddeti ortaya çıkaran Kantçı etiğe karşı çıkar. Zizek, için ve aşkın arasındaki gerilimi içkinin kendi içindeki farka dönüştüren Hegel'e tutunur. Zizek'e göre birey kendi sembolik temsilinin başarı göstermeyen şeyden başka bir şey olmadığı gibi nesne karşısında bölünerek kurulabilen birey/özne, karar verilemeyen bir yapı ile karar mekanizması arasındaki mesafede iki yönlü düşünme hareketi sayesinde varolur. Ona göre özne arzusunun sınırlarına ulaşarak onun limitlerini geçmelidir. Sınırı geçerse, bu özne'nin arzu nesnesi karşısındaki deneyimi ise onu dürtülerine götürür. Saf arzuya dürtüyü ekleyen Lacan'ın karşısında dürtüye ulaşmak için arzuya tutunan Zupancic'e göre etik hiçbir zaman sona ermeyecek bir elde etme sürecindeki bitimsiz bir fantezi etiği ya da efendinin etiği olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden Zizek dürtü'nün sonsuz dairesel hareketleriyle bir zorlama ve tatminsizlik olarak bütün kapitalist mekanizmayı harekete geçirir ve sürekli sapkın, aşırı arzular bu fantezi etiğini destekler. Zizek'e göre arzu fanteziyi baştan sona geçtikten sonra boşluğun içinden çıkıp sonra da bu boşluğun ve onun ilizyonlarının hakkından gelerek dürtü için şekillenmektedir.

Anahtar kelimeler: Zizek, özne oluşumu, etik, tikel, arzu, dürtü

Zizek's Understanding of the Subject and Ethic

ABSTRACT

Zizek, who advocates a naive ethic without morality, opposes Kantian Ethics which asserts that every action must be grounded on a base and objective and argues against hedonism and latches onto the Hegel who transforms the tension between intrinsic and transcendent into differences within intrinsic. According to Zizek individual is nothing but the point their own symbolic representation fails and a individual/self that can divide itself against an object only exists thanks to the divide between an uncertain structure and decisive mechanism. According to him subject must reach boundaries of desire and cross the limits. If this boundary is crossed self's experience on object leads him to his desires. Opposite from Lacan who adds impulse to pure desire is Zupancic who considers ethics to be never ending process of attainment, a fantasy ethics or a masters ethics. For this reason Zizek uses impulse's infinite circular motion to move whole capitalist mechanism as coercion or discontentness and a constant stream of deviant, overarching desires fuel this fantasy ethics. According to Zizek once desire passes through fantasy in a complete cycle of void, it gets rid of this void and its illusions and takes shape as an impulse.

Keywords: Zizek, formation of subject, ethic, particular, desire, impulse

* Bu çalışma Olcay Kart tarafından Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Hülya Altunya danışmanlığında yürütülen "Zizek'in Özne Anlayışına Eleştirel Bir Bakış" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu çalışma SDÜ-BAP 3068-YL-12 numaralı proje kapsamında hazırlanmıştır.

Bilim Uzmanı, SDÜ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Mantık ABD,
olcaykart@hotmail.com; Doç. Dr., SDÜ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Mantık ABD,
hulyaaltunya@sdu.edu.tr

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) *FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)*
2019 Bahar, sayı: 27, ss. 117- 129 *Spring 2019, issue: 27, pp. 117 - 129*
Makalenin geliş tarihi: 28.01.2019 *Submission Date: 28 January 2019*
Makalenin kabul tarihi: 27.03.2019 *Approval Date: 27 March 2019*
Web: <http://flsfdergisi.com> *ISSN 2618-5784*

Giriş

Kartezyen kabullere bir karşı çıkış olarak Zizek'in radikal felsefesi, günümüzde yeni anlaşılmaya başlanan (Heidegger, Badiou ve Deleuze'un dâhil olduğu) olay felsefesi ve kuantum fiziğinde yaşanan son gelişmeler özneye dair yeni bir gerçeklik olarak felsefecileri meşgul etmektedir. Bu yüzden tarihsel anlamda değişmez bir kabul olarak görülen efendi-köle diyalektiği ile madde-parçacık ikiliğinden ortaya çıkan mantığın yeni statüsü ve yarıktan ortaya çıkan yeni özneyi birbirleriyle karşılaştırmak zorunda olduğumuzu düşünüyoruz. Bizim için öznelliğe dair felsefi eğilimleri doğru, tutarlı bilgi aracılığıyla yeniden anlaşılır kılmak bireysel ve evrensel bağları güçlendirmek açısından önemlidir. Özgün yanıyla çalışmamızın itici gücünü oluşturan bu gerçekliği anlamak, ancak tüm toplumları içine alabilecek düzenleyici bir idealin olabilirlik koşulları etrafında toplayan bir ütopyayı ve ahlaki temelleri tartışmakla mümkün görünüyor.

Teorik ve tarihsel anlamda aşkınsalcılık ve yarı-aşkınsalcılığın olanaklılık koşullarının etik olarak bizi nereye götüreceğini anlamak amacıyla birtakım mantıksal önkoşullar oluşturacağını düşündüğümüz bu çalışma, özne oluşumu-konumları ve etik bağlantılar konusuna dair güncel tartışmalar üzerine odaklanmaktadır.

Kant'ın aşkınsal boyutunun dengeli bir konum olmadığını düşünen Zizek, insan yapısının özdüşünümsel olduğunu düşünen Hegel'e başvurarak özne'nin yeniden düşünülmesini sağlar. Burada Kant'tan Hegel'e geçişin sebebi Zizek'e göre içkin ve aşkın arasındaki gerilimin içkinin kendi içindeki farka dönüşmesidir. Ona göre insan eğer gerçekten evrensel olacaksa radikal bir şekilde tekil olmalıdır. Zizek'in özneye dair bu ontolojik yorumlama çabası günümüzde radikal hareketi destekleyen çağdaşlarını hakikat-olay'ı ile Badiou'dan, hegemonya nosyonu ile Laclau ve politik düşünürleri etkilemektedir. Bu çalışmayı gerçekleştirmemizin asıl amacı da burada yatmaktadır ki, Zizek'i anlamak öznenin radikal çelişkilerini ve etik yapısını günümüzde yeniden dile getirmek açısından önemlidir.

Özne ve Etik

Son yüzyılda S. J. Freud ve Lacan tarafından ortaya atılan psikanaliz etiğinin Aristoteles'ten Bentham'a kadar uzanan geleneksel etiği büyük bir değişime uğrattığını görmekteyiz. Bu değişim birçok açıdan Zizek'in çalışmalarını etkilemiş ve ilham kaynağı olmuştur. *Paralaks* isimli eserinin başında duygusal olan ahlaktan yoksun naif bir etiği savunan Zizek şöyle

söyler: "Ahlak benim diğer insanlarla olan ilişkilerimin simetrisiyle ilgilidir; onun sıfır seviye kuralı "benim sana yapmamı istemediğin şeyi bana yapma"dır; etikse, tersine, benim kendimle tutarlılığımla, kendi arzuma bağlılığımla ilgilidir."¹ Zizek'in bu ahlak anlayışı ötekilerin gözünden baktığım zaman iyi olan kendimi sevmem anlamına gelir. Etik açısından ise yapmam gereken şeyi iyiliğim yüzünden değil de yapılması gerektiği için araya soğuk katı bir mesafe koyarak yapmalıyım. Zizek'in bu duruşunun sebebi; haz veren şiddet'e yönelik modern tarafsız Kantçı formalist etiğe ve aklın aydınlanmacı ısrarına karşı çıkıyor olmasıdır.

Zizek'e göre hazza dair bu şiddeti ortaya çıkaran Kantçı etiğe bakmak faydalı olacaktır. Kant tüm ödevlerimizde temel ve nesnel olan bir ahlak ilkesinden türetilmesinin zorunluluğunu belirtir ve bu konuda şunu söyler: "Anlama gücümüzdeki bilme süreçlerini sonuna dek araştırırsak, aklın bu konuda son derece eşsiz bir şekilde şart koştuğu ve aradığı şeyin, bilme sürecinin sistematiği, başka bir deyişle, tek bir ilkeye dayanan bağıntılılık olduğunu görürüz."² Kant ahlaklılığa dair a priori temel oluşturduktan sonra bu genel ilkelerden insanların somut ödevlerini türetebilmek için temel empirik olgular ortaya koymak zorunda olduğumuzu söylemektedir. Ayrıca ona göre belirlenmiş bir hiyerarşi içinde sistemin tüm parçalarını bu apriori temele dayandırmak zorundayız. Ahlaki olarak önemli olduğunu düşünebileceğimiz her durum/eylem'e dair somut ödev ilkelerini ortaya koymalıyız. Ancak bu şekilde bir ahlaki ödevler sistemi düzenleyici bir ideal olarak tamamlanabilir. "Öyleyse bir ödevler sistemi, sahip olduğumuz çeşitli türden ödevler arasındaki belirlenmiş ilişkileri sabitlemekle kalmamalı, aynı zamanda, seçtiğimiz maksimler ya da eylemlere bağlı olarak etkilenebilecek tüm diğer insanlara karşı yükümlülüklerimizi de belirtebilmelidir."³ Tüm insanlık tarafından kabul edilen her apriori ilke yanında hiyerarşi ile bilgi ve deneyime dayanan empirik yargılara sahip olursak sağlam bir ödevler sistemine oluşturabileceğimiz düşüncesini ortaya koyan Kant'ın ahlak felsefesi, günümüzde bazı filozoflar tarafından tartışma konusu yapılmaktadır.

Bir yandan Zizek'in gözüyle Kantçı dönüşü savunan J. Rawls, J. Habermas, H. Arendt gibi düşünürlerin Post-Komünist Liberal bakış açısı karşısında Kant'ın aşkınsal pozisyonunun daha fazla savunulamayacağını

¹ Slavoj Zizek, *Paralaks*, Çeviri: Sabri Gürses, Encore Yayınları, İstanbul, 2008, Önsöz.

² Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 591.

³ Paul Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", *Cogito*, 2005, S. 41-42. s. 285.

düşünen S. Freud'un Kantçı bilinçdışını ortaya koyması, Lacan'ın Ecrifs'deki Kant etiğinin arzu boyutu, Zizek'in Kantçı merkezsizleşmiş öznenin radikalleşmesini savunarak paralaks bir yarık kavramına tutunan Hegel-Lacan bileşimini gömektiriz. Diğer yandan A. Zupancic'in patolojik boyutundan kurtulmuş saf görevi kurtarmaya dayanan Kantçı etik eleştirisi, A. Badiou'nun hakikat/olay'ı ile türeyimsel düşüncesi günümüzdeki diğer radikal filozofların felsefi-ahlaki ve hakikat söylemleri ve ayrıca Quantum Fiziği ile bilişsel bilimlerde yaşanan son gelişmeler Kant'ın aşkınsal temellemeleri ve ahlak felsefesine bakış açımız konusunda bulanıklaşan bir görüşe sahip olmamıza neden olmaktadır. Temel olarak Kant'ın düzenleyici idealleri konusunda buna toplum sözleşmesi diyelim ya da toplumları sağlam bir temelde birleştirecek kendinde şeyin varlığı ve düzenleyici düşünceler tamamlanamamış bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Kanaatimize göre Kant'ın ahlak teorisinin şu anda doğru bir şekilde kullanılamamasının bir diğer sebebi ise aşkınsal idealizminin sonuçlarının yeterince doğru anlaşılmasındır. İnsan aklı yapısı gereği her ne kadar sınırlı bir yapıya ve gerçeği ararken bulanıklaşan bir görüşe sahip olsa da sezgisi sayesinde bir çıkış yolu bulabileceğini düşünüyoruz. Bize göre Kant'ın bahsettiği parçaları bir bütün içerisinde arayıp birleştiren ve tek ilkeyi arayan insan aklının sonunda onu bulabilmesi ancak tek bir yaratıcıya sahip ilahi bilginin gerçekliğini tam ve doğru bir şekilde kavrayabilmesiyle mümkündür. Ancak Kant'ın aşkınsal bakış açısından görülebilecek ilahi üstbilgi'nin durduğu yer Zizek'in bahsettiği paralaks yarık, çatışkının tam ortasıdır. Üstbilgi aynı zamanda Kant'ın aşkınsal sisteminin bulanıklaşan kavramlarını tek tek emirler olarak önümüze sermektedir. Onun ortaya koyduğu emirler Kant'ın ortaya koyduğu özgürlüğü kısıtlamak ya da iptal etmek yerine daha farklı bir üst boyuta taşımakta, düzenlemekte ve tam bir insan modeli oluşturmaktadır. Kanaatimize göre ilahi üstbilgi hem aşkınsal hem de içkinse boyutta karşımıza çıkan emirler sayesinde sonlu ve sonsuzu birleştiren büyük bir kapanım oluşmaktayken, ahlaki açıdan tam bir kavrayışla harekete yönlendirerek ahlaki üst bilgiyi ve oluşu tam anlamıyla ortaya koymaktadır. Bu ilahi üstbilgi'nin doğrudan ve sadece tikel bir bireye indirildiğini düşündüğümüz için yaratıcı ile insan/özne arasına girebilecek hiçbir varlık yoktur. Bu yüzden insan dolaysız bir şekilde yaratıcıyla iletişime geçer ve tüm hak ve ahlaki kurallar ile ilgili sorumluluğu emirler şeklinde doğrudan üzerine alır. İdeolojinin bittiği yerde bu üstbilgi tüm ideolojileri kendi içinde içselleştirip tam bir toplum yapısı ortaya koyarak gerçekliği düşünce ve eylem'in dinamizmini ve biraradallığını çatışkının merkezinde büyük bir ilahi denge ile ortaya koymaktadır.

Aşkınsal statüsünü ortaya koyma iddiasıyla bireyi epistemolojik ve ahlaki açıdan en yüksek konumda tutan Kant bireyi gerçeklikten ve ahlak yasasından sorumlu kılar. Fakat Kant'ın ortaya koyduğu özgürlük ve ahlak yasası bu haliyle bazı eleştirilere neden olmaktadır. Kant'ın aşkınsal bakış açısının dengeli bir konum olmadığını düşünen Hegel, bilgi ve ahlaki eylemin dayanağı olan bireyi tikelleştirip tarihselleştirirken hakikate dair rasyonel değer oluşturmanın tarihsel bireyler tarafından gerçekleşen diyalektik yoluyla olduğunu söylemektedir. Ona göre birey kendi simgesel temsilinin başarısız olduğu noktadan başka bir şey olmadığı gibi nesne karşısında bölünerek kurulabilen birey/özne karar verilemeyen bir yapı ile karar mekanizması arasındaki mesafede iki yönlü düşünme hareketi sayesinde varolur. Kanaatimize göre Hegel'in burada savunduğu aşkın konum ile içkin konum arasındaki doğrudan örtüşme kendinde şey'in yeterince anlaşılmasından dolayı yetersiz bir konuma düşmektedir. Ayrıca bu konuda Zizek'in bazı temel Kant eleştirilerini de gözden geçirmek zorundayız.

Zizek, Kant ahlakının sadistçe olduğu ve sonu gelmez buyruklarla ortaya çıkan sadist haz duygusuna karşı Lacan'ın şu sözlerine tutunur. *"Kant'taki bu örtük Sadeçi "etik (cinsel) tutku" boyutunun ona bizim abartılı yorumumuz tarafından eklenmediği, bu boyutun Kant'ın kuramsal yapısının doğasında bulunduğudur."*⁴ Yani Kant'ın reddettiği radikal kötülük, bizzat Kant tarafından evrensel bir maksim olarak etik bir ilke haline dönüştüğü, yükseltildiği için Zizek tarafından reddedilir. L. Chiesa ise Lacan ve Kant etiğine şu açıdan bakar:

"Kant'ın etiği de, Sade'in antiyetiği de benzer bir şekilde yasayla arzu arasındaki diyalektiği olarak içkin ihlali şiddetlendirir ve sonunda onu kırmaya çabalar. Bu içkin ihlali Aziz Pavlus şu şekilde dile getirmişti: "Eğer yasa olmasaydı, günah nedir bilmeyecektim." Yasayla arzu arasındaki dolayımın ikisinden biri lehine yokluğu hipotetik olarak ya Kant durumunda, saf bir Yasa jouissance'ına, ya da Sade durumunda, son aşamada ayırt edilemez olan- bir saf jouissance yasasına yol açacaktır. Kant'ta olumlu ahlaki yasayla Egemen iyi arasındaki yarığın ortadan kaldırılması da beraberinde, herhangi bir ahlaklılığa eş süreli olan içkin ihlalin uzamının yok

⁴ Slavoj Zizek, "Kant and Sade: The Ideal Couple", <http://lacan.com/frameXIII2.htm>, (17.11.2013).

edilmesini getirir; Lacan'ın ısrarla belirttiği gibi, böyle bir uzam olmadan toplum olanaksızdır.”⁵

Zizek'e göre arzulama kapasitemizi patolojik olarak algılayan transsendental öznesiyle Kant empirik bir nesne ile bu nesnenin öznedeyarattığı haz arasında apriori bir bağlantı olmadığını söylemekteyken onun karşısında Lacan ise merkezsizleşmiş özneyi savunur. Patolojik olmayan saf arzu yetisini savunan Lacan farklı bir arzu etiği ortaya koyarken arzunun patolojik olmayan apriori bir nesnesi (object petit a) olduğunu öne sürer. Kant'ta ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılan imkânsız ahlaki yükümlülüklerimizi kurtulmak zorunda olduğumuzu düşünen Lacan, bu imkânsız gerçek etrafında dönen arzu boyutunu görmüş ve etiğin iyiliğin dağıtılmasıyla ilgili düşüncüyü reddetmiştir. Kant'ın farkına varmadan etiğe arzu boyutunu katarak onu saf haline getirmesiyle ortaya koyduğu özne bu noktadan sonra Lacan'a göre “*arzu olarak kendini kuşatan sınıra ulaşmalı ve bu sınırı geçmelidir.*”⁶ Sınırı geçerse, bu özne'nin arzu nesnesi karşısındaki deneyimi ise onu dürtülerine götürür. Lacan'daki arzunun etikteki merkezi boyutu, hazza karşı bir savunma olarak arzuya dair düşüncesi ve saf arzu ile vazgeçilemez arzu arasındaki ilişkilerinden çıkacak dürtü kavramını ve etik özneyi doğru analize tutmak durumundayız. Bu aşamada öznenin dürtü konusunda analitik tecrübe döngüsünü bir ucundan diğer ucuna kadar nasıl yaşadığı sorusu Lacan'a göre tahlilin ötesinde bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Her ne kadar Lacan'ın haz ilkesi ile Oedipal yasanın bir ürünü olarak ahlaki konumuna tutunmasa da Zizek, yine de kurucu eksikliğiyle arzu/varlık düzenindeki yarık – nesne çevresinde sonsuza dek dönen dürtü ve nesnesi olan object petit a ilişkisini karşılaştırırken Lacan'a başvurur:

“Object petit a'nın arzunun nesne-nedeni olması örneğinde başlangıçta kaybolmuş olan, kendi kaybıyla örtüşen, kayıp olarak ortaya çıkan bir nesneyle karşı karşıyayız; buna karşılık object petit a'nın dürtü nesnesi olması durumunda, “nesne” doğruca kaybın kendisidir – dürtüden arzuya olan kaymada, kayıp nesneden bir nesne olarak kaybın kendisine geçeriz. Yani: “dürtü” denin tuhaf hareket kayıp nesnenin “olanaksız” arayışıyla harekete geçmez; o

⁵ Lorenzo Chiesa, “Imaginary, Symbolic and Real Otherness: The Lacanian Subject and His Vicissitudes”, University of Warwick, Department of Philosophy, 2004, s. 223.

⁶ Jacques Lacan, *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis, (The Seminar of Jacques Lacan Book XI)*, Translator: Alan Sheridan, W.W. Norton & Company, USA, 1978 s. 273.

“kaybın” –yarık, kesik, uzaklık- kendisini yasalaştırmak için bir itilimdir.”⁷

Bu konuda saf arzuya dürtüyü ekleyen Lacan'ın karşısında dürtüye ulaşmak için arzuya tutunan Zupancic ise şu ifadeleri kullanır.

“Arzu, tahlilin temel “zemini” olarak kalmaktadır. Tahlil, (öznenin “temel fantazisine” destek veren) arzu kayıt kütüğünde açılır ve özne bu fantaziye “bir uçtan diğerine geçtiği” ânda sona erer; kelimenin tam anlamıyla dürtünün tahlilin ötesine yerleştirilmesi gerekmektedir. Tahlilde dürtüye erişim, sadece özne “temel fantaziye” bir uçtan diğerine zaten aşmış olduğunda mümkündür. Diğer bir deyişle; eğer dürtü bir şekilde analitik sürecin “hedefiyse”, kimse onu doğrudan, arzunun ve mantığının “yerine” seçemez. Dürtüye varmak için, arzudan geçmeli ve sonuna kadar ısrar edilmelidir.”⁸

Hazzın ontolojik statüsündeki temel bazı değişikliklerden dolayı arzu teorisinin sonuçları üzerine düşünen Zupancic burada ontolojik bir kategori olarak ortaya çıkan ve yoksunluğa indirgenemeyen büyük bir “eksikliğin” arzuya nasıl yol açtığını göstermeye çalışır. Doğru nesnenin eksikliği yüzünden tüm nesnelere reddederek tatmin duygumuzu yitirdiğimiz bir tavrın ortaya çıkmasına sebep olan arzu etiği kayıp olan bir hazza sadakat etiği olarak ve temel eksikliğin korunması olarak karşımıza çıkar. Zupancic'in ortaya koyduğu “Gerçeğin Etiği” zorunluluğa boyun eğmek anlamına geleceği ve olanaksız amaçlarımızdan kendimizi alıkoyacağımız bir buyruk olduğu için bitimli olanın etiği olarak görülmemektedir. Etik artık hiçbir zaman sona ermeyecek bir elde etme sürecindeki bitimsiz bir fantezi etiği ya da efendinin etiği olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden Zizek dürtü'nün sonsuz dairesel hareketleriyle bir zorlama ve tatminsizlik olarak bütün kapitalist mekanizmayı harekete geçirir ve sürekli sapkın, aşırı arzular bu fantezi etiğini destekler.

Etiği bir din olarak gören E. Levinas'ın Zizek ile aynı konumu paylaştığını düşünerek duyarlı bir sorunluluk ve özbölünmüşlüğün adsızlığı altında etiği sonsuz talebin deneyimi olarak gören S. Critchley şu ilaveyi yapar:

⁷ Slavoj Zizek, *Paralaks*, s. 62.

⁸ Alenka Zupancic, *Gerçeğin Etiği: Kant, Lacan*, Çeviri: Ahmet Süreyya Özcan, Epos Yayınları, Ankara, 2005, s. 263.

“Etik özne, kalbindeki travmatik yaderk bir talebin onaylanması ile tanımlanır. Ama burası önemli, özne bu talep tarafından bölünür de, kendisi ile karşılayamayacağı, ama sayesinde özne haline geldiği bir talep arasında yapısal bir yarılmaya tabi kalır. Etiğin öznesi yarılmış bir öznedir.”⁹

Zizek'e göre etik dönüşüyle Levinas'ın “insan”ın kapsamına almayı beceremediği şey, aslında gayrıinsandır, insanlar arasında yüzyüze ilişkilerden kaçınan bir boyuttur¹⁰ ve ölmeyen kısmi nesnenin müstahcen sonsuzluğu Levinas tarafından yeterince dikkate alınmamıştır. Ayrıca Zizek olması gereken'i bilgimizin sınırlaması olarak gören Spinoza'ya tutunur:

“Varlığı ‘Olması Gereken’den, Sein’i Sollen’den, olgusalılığı norm alanından ayıran yarığı nasıl aşabileceğimizi sormak yanıltıcıdır: burada ek bir ‘senteze’ gerek yoktur – sorulması gereken soru, daha çok, şudur: Sollen boyutu Varlığın orta yerinde nasıl ortaya çıkıyor, Varlığın olumluluğu ‘Olması Gereken’i nasıl tehlikeye düşürüyor? Yarığın nasıl ortaya çıktığına ilişkin bu açıklama zaten aranan sentezdir.”¹¹

124

Bu yüzden Levinas'ı pek önemsemeyen Zizek etik ve dürtü arasındaki ilişkiye odaklanır. Kant'taki iyi ile radikal kötünün birbirinden ayrılmak zorunda olduğunu düşünen Zizek'e göre *insan doğasının esası simgesel altında işe yaramaz hale gelip kesilip biçilmiş bir hayvan olduğundan simgeselin kötü, jouissance bürümüş kuralına av oluruz; ve bunun da ötesinde dürtünün daha “radikal” olan kötüsü (ya da id kötü) yatar.*¹² Bu noktada yasa'nın soyut hakimiyeti ile dışsal radikal kötü karşısında mücadele etmeyen fakat *hakikatlere gösterdiği sadakat yoluyla, Kötü'yü –tam da bu hakikatlerin dublörü ya da karanlık yüzü olarak gördüğü Kötü'yü-savuşturmaya çabalayan*¹³ Badioucu hakikatler etiği mücadele için ontolojiye kaymayı göze alır. Fakat olay'ın yeterince ontolojik olmadığını dile getiren Zizek, Badiou'nun hakikat/olayını ölüm dürtüsüyle bağlantı kuramadığı için eleştirirken ortaya çıkan radikal kötü'den kurtulamayacağımızı söyler. Bu yüzden Kantçı özgürlük, yasa ve aracılık kavramlarını B. Pascal ve S. Kierkegaard'a başvurarak onları korkutucu Tanrısız gerçek içine yerleştirir.

⁹ Simon Critchley, *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti*, Çeviri: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 72.

¹⁰ Slavoj Zizek, *Paralaks*, s. 111.

¹¹ Slavoj Zizek, *Paralaks*, s. 49.

¹² Saray Kay, *Zizek Eleştirel Bir Giriş*, Encore Yayınları, İstanbul, 2003, s. 156.

¹³ Alain Badiou, *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, Çeviri: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 92.

Oedipal yasa'ya itaat sürecinde arzu ve yasa konusunda Aprés-coup¹⁴ olarak hissettiğimiz seçim yapma zorunluluğu Zizek'e göre arzularımızdan vazgeçmemizi gerektirir. Fakat arzularımıza ihanet etmek şeklinde anlaşılacak bu suçluluk duygusundan dolayı yasanın sapkın boyutu bizi cezalandırır. Bu konuda insan özgürlüğüne kurtarıcı bir değer katan Kierkegaard'ın etik, estetik ve dinsel yinelemesine başvuran Zizek'e göre bizi bu birikmiş süperego suçluluğundan kurtararak özgür olmamızı sağlayacak şey oedipal yasayı askıya alarak simgesele giriş anını tekrarlayan etik eylemi gerçekleştirmektir. Özgürlük konusunda aynı zamanda ilahi özgürlük ve aracılığı yineleyen Schelling'in kaos düzensizlik ve sonsuzlukta ortaya çıkan tarih ve dünya görüşüne tutunan Zizek artık insan özgürlüğünü travmatik bir karar verme ayırt etme sürecinde, zamandaki bir geçmişi bilinçdışı ile örten sonsuzluk anı olarak kavrar. İnanç, özgürlük ve aracılığa dair radikal düşüncesiyle Zizek'in ayrıca ahlaklılığın ötesini keşfetmek için dinsel düşüncenin aşırılıklarında gerçeği ararken özgürlük ve simgesel yasa arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmak için arzudan çok dürtünün etik belirsizliğini ilişkilendirdiği Hristiyanlığa başvurduğunu görmekteyiz. Lacancı düşünceyi yasa, iman ve inayet tartışmaları içinde Hristiyan bir çerçevede değerlendirirken ahlakın psikanalizden bağımsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir. Ayrıca maddi ve maddi olmayan dünyalara dair gnostik düşünce yani New Age dinlerin üzerinde düşünen Zizek, büyük ötekinin var olmadığını kabul ederek fanteziyi baştan sona kateden Budist etik duruşu psikanalizden ayıran boşluğun doğası üzerine düşünür. Ona göre arzu, fanteziyi baştan sona geçtikten sonra boşluğun içinden çıkıp sonra da bu boşluğun ve onun ilizyonları hakkından gelerek dürtü için şekillenmektedir.

Zizek Budist yapının bu dürtü ve boşluk hakkındaki temel gizemlerini araştırır:

"Biz kendinin boşluğu olan tek kesinliği ileri sürer ve gerçekliğin varolan karakterini reddederiz; o zaman, boşluğu ve fenomenlerin

¹⁴ Saray Kay'a göre Aprés-coup şu anlama gelmektedir: Zamana ilişkin psikanalitik görüş, zamanın çizgisel değil, bir tür geriye doğru yapılan ilmi hareketi şeklinde ilerlediğidir, dolayısıyla önemli olan zaman gelecekte tamamlanmış geçmiş zaman filidir: Yani "olmuş olacak" olan. Örneğin bir çocukluk deneyimi, eğer olayların bir tür sonradan dönüşü tarafından bir şekilde yeniden harekete geçirilirse -örneğin nevrotik bir semptomda- kendisini eskiden travmatikmiş gibi açığa vuracaktır. Aprés-coup kavramı geçmişin geleceği belirlediği anlamına gelmez - evet belirlenir, ama geçmişin kendisinin de şimdi tarafından aşırı belirlendiği bir şekilde. Bu yüzden anlam, her zaman geçmişe bakılarak kavranır. Bkz. Saray Kay, *Zizek Eleştirel Bir Giriş*, s. 217.

çoğulluğunun nihai aynılığı iddiası ve pozitif gerçekliğe hala karşıt olduğu derecede kendi boşluğu üzerinden geliriz. Bu Budist ontolojinin basit özellikleri niçin Fenomenlerin radikal bağımlılığının nosyonu olduğudur. Fenomenler tamamıyla var olmayandır, onların arkasında hiçbirşey yoktur, Dayanak yok sadece boşluk; yani eğer biz onu kendinde olarak sıkı sıkı tutmayı dener ve diğer şeylere ilişkisinden bir şeyi tecrit edersek sadece boşluk elde ederiz. Nirvana'da biz bu boşluğu varoluşsal varsayarız-inkar edilen fenomenler aracılığıyla değil, fakat onların varoluşsal olmayan karakterini tamamıyla varsayma aracılığıyla. Boşluğun bu nosyonunun etik göstergesi iyi kötü üzerinde önceliğe sahip değildir. İyinin kötü üzerindeki önceliği etik bir emirdir fakat asıl insan durumu değildir. İyi ve kötü tamamiyle birbirine bağlıdır. Kötüsüz iyi ve tam tersi yoktur.”¹⁵

Yani ona göre çilenin üzerinden gelen ve salt bireysel aydınlanmaya odaklanan Budizm, “hiçbirşey olmadığı ve niçin bir şeylerin varolduğu sorusuna radikal bir cevap sağlar. Sadece hiçbirşey yoktur, hiçbirşey gerçekten varolur; her bir şey; her belirli varoluş, sadece öznel bir perspektif yanılmasıyla ortaya çıkar.”¹⁶ Ona göre ben iyi ve kötünün konumuna dair ortaya çıkan bu gerçeği (hiçliği) sadece kavramsal değil aynı zamanda varoluşsal olarak anlarsam gerçekten özgür olurum. Çünkü ben iyi ya da kötü olarak değil sadece hiçbirşey olarak varımdır. Zizek hiçliğin karşısında varlığın üstünlüğünü savunan Hegel diyalektiğinin Budizm’le ilişkisini araştırırken gerçek aracılığıyla boşluğun altını oyan Hegel diyalektiğindeki negatifliğin teleolojik olarak hiçliği yönettiğini söyleyip ikisi arasında etik bir karşıtlık olduğunu dile getirmektedir.

Son söz olarak özgürlük, ümit ve devrimci bir ruhla ideoloji ve inanç ilgisini yanyana götüren Zizek’in politik evrenselliğinin etik eylem’in yıkıcı/yapıcı gücünü ortaya çıkarması etik çalışmaları günümüzde etiğin doğası üzerine düşünenler için büyük bir çeşitlilik sunduğu kanaatindeyiz. Onun ontolojiye dair kapsamlı bilgisini etik anlamında değerlendirmek onu biraz daha fazla anlamak için bize yol gösterecektir.

¹⁵ Slavoj Zizek, *Less Than Nothing: Hegel And The Shadow Of Dialectical Materialism*, Brooklyn, Verso, 2012, s. 303-4.

¹⁶ Slavoj Zizek, *Less Than Nothing: Hegel And The Shadow Of Dialectical Materialism*, s. 378.

Sonuç

Zizek'in önemli kavramlarından biri olan gerçek pozitiflikte bulunamayacak olumsuz bir çekirdek, bir perspektif kayması olarak Hegelci diyalektiğe karşılık gelmektedir. *Paralaks* bir yarık olarak anlaşılabilir bu gerçek, *jouissance* olarak simgesel evrende çarpıtmalar yaratıp özne ve nesne üzerinde bazı etkiler bırakır. Zizek'e göre bu gerçeği pozitif olarak tanımlamaya çalışmak başarısızlıkla ve bir hiçlikle sonuçlanacaktır. Onun gerçeği bir *jouissance* olarak görmesine T. Eagleton karşı çıkarak bu kavramın ölümcül bir zevk olduğunu iddia eder. Zizek'e göre karar ile yapı arasında kalan özne ancak nesne karşısında bölünerek kurulabilmektedir. Badiou'ya göre ise bu gerçek doğruluk tarafından tam olarak zorlanmadan kalan bir zemin olarak bulunur. Bu noktadan yola çıkarak aşkınsal özne ve nesnenin yerini sorgulayan Zizek, Kant'ın aşkınsal konumuna ve ahlak yasasına itiraz edip bu konumun olanaksızlığını dile getirir. Fenomenal sezgiye karşılık gelemeyecek olan öznenin yeri Zizek tarafından bir boşluk olarak görülür ki bu alana doğrudan ulaşmak özgürlüğün yitirilmesine neden olacaktır. Bu yüzden tikel ve tümel arasında kalan bir paralaks yarık fikrini savunan Zizek, tam algı ve noumenal özne konumlarını da mantıksal ve etik bir analize tutar. Öznenin sezgisel bir kavrayışa sahip olamayacağını düşünürken bu durumun çıkarımsal olarak bilgi eksikliği yaratacağı sonucuna varır. Burada kendinde şeyin bilgisine yani bir üstbilgiye sezgisel olarak ulaşamayacağımızı düşünen Zizek'e karşı bizim kanaatimiz paralaks yarığın merkezinde patlamayla ortaya çıkan olaya yön veren bir üst bilginin olduğudur.

Zizek Hegelci bir olumsuzluk içinde sonsuz yargıyı somutlaştıran spekülative özne kavramına tutunurken Lacancı bir bakış açısıyla özne ile nesne arasındaki indirgenemeyecek çatışmayı çözümlemeye çalışır. Ona göre dolaysız kavrayışa ve algıya sahip özne simgeselleşme ve tarihselleşme süresince boşluğu açıp doldurarak gerçeğe ulaşmaktadır. O bu olanaksız zemine öznenin özgürlüğünü Kant'taki fark mantığıyla açıklar. Ayrıca Kantçı özgürlükten çıkan radikal kötülüğe karşı bizi uyarır. Kantçı aşkın imgelem ve kendinde şey'i Heidegger bağlamında çözümlerken imgelemenin negatifliğinin Kant tarafından düşünülmediğini söyler ve içkin bir imgelem ile soyut söylemi birleştiren negatif konumuyla Hegel'in bütünselliğine tutunur. Kantçı düzenleyici ilkelerin doğasını tartışarak dinamik sentezin aşkınsal nesne ve aşkınsal senteze bağlılığını çözümlemeye çalışır. Düzenleyici ideanın Badiou'da karar verilemeyen doğruluk yordamı ile yordamın içkin sınırlaması olarak karşımıza çıktığını söyleyen Hiçliğe dayalı diyalektik efendi-gösteren pozisyonuyla Zizek, Hegelci sentez ve antitez'in farklılığını bir aynılık olarak görürken yarılmış özneliği savunur. Burada ortaya çıkan

efendiye dair hegemonya konumunu yeni bir uyum yaratacak kapitone noktasıyla anlatmaya çalışır.

Özgürlük, direniş, iktidar siyasal eklemlenme biçimlerini evrensellik, hegemonya ve toplumsal bağlantılar içerisinde açıklayan Zizek, evrensel ve tikelliğin içini dolduran hegemonya yanında yarı ve boşluk kavramlarıyla gerçekliği açıklamaya çalışır. Bunu yaparken ontolojik anlamda öznenin etik konumunu değerlendiren Zizek, haz verici şiddet içeren Kantçı etiğe karşı çıkar ve bu konuda Lacan'daki arzu boyutuna başvurup etiği dürtüyle açıklar. Burada devreye giren Zupancic'in ortaya koyduğu gerçeğin etiği sona ermeyecek bitimsiz bir fantezi etiği olarak karşımıza çıkar. Bundan dolayı ona göre Zizek, dürtünün sonsuz dairesel hareketleriyle bir zorlama olarak kapitalist mekanizmayı harekete geçirmektedir. Etiği aynı zamanda inanç temeline oturtmak isteyen Zizek, bu konuda Hristiyanlığa başvurmaktadır. Etikle ilişkilendirilen bir estetik üzerine düşünürken Kantçı anlamda güzellik ve erekbilim karşıtlığını değerlendirir. Ayrıca yücenin ahlak yasası açısından farklı konumlarını tartışır. Ontolojik ufukta onun tartıştığı bir diğer konu ise ideoloji, demokrasinin yeri ve ütopyadır. İdeolojinin keyfin toplumsal örgütlenmesine dayandığını söyleyen Zizek, Badiou'yla birlikte evrensel geçerliliği olan komünist idea'yı ayakta tutabilmek için özgürleşme adına yapılacak bir devrim ve demokrasi ütopyası arzular. Bunun devrimsiz ve inanç olmadan yapılamayacağını düşünen Zizek'in din konusundaki görüşleri de önemlidir. Hristiyanlık veya Musevilik gibi büyük dinlerle New Age Gnostik ve pagan dinlerinin karşıtlığını ileri sürerek negatif ama başlangıçtaki saflığıyla bir Hristiyan teolojisini savunması Zizek'in aslında tüm teorisine dair ipuçlarını önümüze sermektedir.

KAYNAKÇA

- BADIOU, Alain (2006). *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- CHIESA, Lorenzo (2004). *Imaginary, Symbolic and Real Otherness: The Lacanian Subject and His Vicissitudes*, (Doctoral Thesis), University of Warwick Department of Philosophy, Warwick.
- CRITCHLEY, Simon (2010). *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği Direniş Siyaseti*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- GUYER Paul (2005). "Kant'ın Ödevler Sistemi", *Cogito*, 2005 (41-42): 277-338.
- KANT, Immanuel (1998). *Critique of Pure Reason*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KAY, Saray (2003). *Zizek Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Encore Yayınları.
- LACAN, Jacques (1978). *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis, (The Seminar of Jacques Lacan Book XI)*, çev. Alan Sheridan, USA: W.W. Norton & Company.
- ZIZEK Slavoj(2008). *Paralaks*, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Encore Yayınları.
- ZIZEK Slavoj(2012). *Less Than Nothing: Hegel And The Shadow Of Dialectical Materialism*, Brooklyn: Verso.
- ZIZEK Slavoj (2013). "Kant and Sade: The Ideal Couple", Erişim Tarihi: 17.11.2013, (<http://www.egs.edu/faculty/slavoj-zizek/articles/kant-and-sade-the-ideal-couple/>).
- ZUPANCIC, Alenka (2005). *Gerçeğin Etiği: Kant, Lacan*, çev. Ahmet Süreyya Özcan, Ankara: Epos Yayınları.

ZİZEK'İN ÖZNE ANLAYIŞI VE ETİK
Olçay KART - Hülya ALTUNYA

130